

E 247/5

79 - 82

ZSOLTÁR

EXEGÉZIS.

D. Dr. Kállay Kálmán

egy-ny.r. tanár

előadása.

A debreceni Theológus Gyülekezet kiadása.
Debrecen 1949.

79. zsoltár.

Tartalma: Panasz a jeruzsálemi templom megszentéptelenítése és a pogányok uralódása miatt. Igéret járva dicsőítésére.

Felosztása: 1-4 a panasz; 5-12 vv. a könyörgés a szabadításért. 13. v. fogadalom járva dicsőítésére. Lehetne apróbb részletekre is osztani, mint pl. Barnes teszi, de a zsoltár amúgy is rövid és szükségtelen a részletesebb tanulás.

Műfaja: ez a zsoltár kétségtelenül gyülekezeti, kollektív panaszdal. Az egyén érzései teljesen felolvadnak a közösség fájdalmában és panaszában. Műfaji alkotórészei: a./ panasz, b./ könyörgés és c./ fogadalom.

Keletkezési ideje: Baethgen szerint a makkabeus időkben keresendő. Utal arra, hogy a legrégebbi egyházi hagyomány Nopsnestiai Theodor, Theodorétus, athanasius, Cassiodorus, sőt a zsidó ezegézis / rabbi Chodja / is a makkabeus időkre vonatkoztatják ezt a zsoltárt. Barnes ezt a zsoltárt is, mint a 74.-iket a samaritánusoknak valószínűleg betörésére Júda földjére vonatkoztatja. Brieger a jeruzsálemnek káidok, Nebukadnezár, által kr. e. 586-ban történt elpusztulásával hozza kapcsolatba ezt a zsoltárt s az ide nem illő verseket betoldásoknak tartja. Delitzsch is a 74-ik zsoltár mellékdarabjának tartja, amely a káid vagy a szeleucia időkben keletkezhetett. Derrington exilium előtti időkben helyezi és arra az eseményre gondol, amikor Nebóim király uralkodása 5-ik évében Sisak egyiptomi király megtámadta Jeruzsálemet / 1. Kir. 14:25. / Gunkel nem hiszi, hogy az 586-iki eseményekkel Ilina összefüggésben ez a zsoltár, a makkabeus időköt sem tartja valószínűnek és inkább arra gondol, hogy az Esdrás és Nagy Sándor fellépése közti

2.
évszázadban a templom kifosztására irányuló, de általában közlebről nem ismert eseményről van szó ebben a zsoltárban. Litzig: az Antiochus Epiphanes tehát a makkabeus idők, vallásüldözésének idejében keletkezettnek tekinti ezt a zsoltárt. Dahne természetesen szintén a makkabeus időkben keresi a zsoltár keletkezését és közlebről Alkimus, Nikanor és Bacchides idejére gondol. Eupheid a babyloni fogságban való keletkezésre gondol. Hall vin azt hiszi, hogy a zsoltár egyformán vonatkozik az assyrok által okozott pusztításra kr.e. 586-ban, vagy Antiochus Epiphanus idejére. Kittel a makkabeus időkre gondol. Maurer az assyr időkben való keletkezését tartja valószínűnek. Noordtzij az assyr és a makkabeus időket egyformán lehetségesnek tartja. Lérennes: a makkabeus időkre gondol. Fans Schmidt Gunkel véleményéhez csatlakozik, hogy a zsoltár hadrás kor utáni időben keletkezett és egy általunk közlebről nem ismert templomkifosztásra vonatkozik. Stærk a makkabeus idők alatti véres vallási üldözések idejében való keletkezésre gondol. Valeton a makkabeus időkben való keletkezés mellett Törial állást s a zsoltárt valamivel Alkimus ideje utáni korból keletkezettnek véli. Lutz is a makkabeus időkben való keletkezését tartja valószínűnek.

Mindent összefoglalva aligha gondolhatunk másra, mint a makkabeus idők alatti keletkezésre. A makkabeus korában történt pusztulásra kr.e. 586./ már csak azért sem gondolhatunk, mert a zsoltárban nincs szó ostromról, háborúról csak a templom megfertőztetéséről ($\chi\zeta\psi$) és a „kegyesek” $\alpha\tau\tau\eta$ legyilkolásáról, ami nagyon is jól illik a szelencidák alatti vallásüldözés korába. Hogy csak erről az időről lehet szó mutatja az

is, hogy a 3.v.majdnem azt mondja amit, I. Mak.
 4:37-ben olvasunk; και εξελεσεν αιμα εθνη
 κληρω του οχλουσμου Kiontották az értatlanok vé-
 rét a szentély körül. Igaz az is, hogy a mi zsol-
 tárunkban rajzolt állapot, megszenteltségtelenség,
 vérontás, rombolás, Jahve káromlása mind egyezik
 a 2.Mak.8:2-4-ben leírt helyzethez. A mi 2. és
 3. versünk I.Mak.7:17-ben is említve van. Ezek i-
 is mind későbbi keletkezésre mutatnak inkább. A
 zsolttár késői keletkezésére mutat továbbá az is
 Jeremiásból / 10:25. / Joelből és Málakéből is
 vannak benne idézetek, amelyek miatt pl. Briggs
 ezt a zsolttárt valóságos „mozaiknak” mondja.

Szóvege aránylag jó állapotban van, bár
 duhen az ellenkezőjét állítja, ami szintén a
 zsolttár aránylag régi keletkezését mutatja.

1-4.vv. A panasz. Különbözik a -t'1.1.1

-ban

1. YHWH mint a többi Aszáf zsolttárok-

nál. Csak a Zsolttárok Könyvében fordul elő 57.
 zsolttárban. Zenekísérettel adták elő. A zsolttár
 író in medias res kezd, ami megfelel annak a
 felháborodott lelki állapotnak, amely az egész
 zsolttárt jellemzi. Az istenek itt h'17, a-
 mely itt vocativus. A zsolttárok 3.könyvében va-
 gyunk, amelyben az YHWH név dominál. De a

YHWH istennévvel is találkozunk ebben a
 zsolttárban / 5. vers./

YHWH nem egyszerűen mentek, hanem "bemen-
 tek", behatoltak, oda ahova nem lett volna szabad.
 Akikezt tették a YHWH voltakami itt nem "né-
 peket" jelent, mint a szó első jelentése, hanem
 egyenesen: nem zsidókat, vagyis: pogányokat.

בְּיָדָם birtok, tulajdon. Ez a szó van használva, amikor a Numériben falosztintat birtokként felosztják a törzsek között. Az ország az Izráel birtoka, de a templom, amelyről itt szó van: Jahve birtoka és most abba hatoltak be a pogányok. Ennek az egyenes következménye, hogy

הַקֹּדֶשׁ tisztátalanná tették, megszenstségtele nitették a templomot, mert annak középső részébe csak zsidóknak, a בְּיָדָם -be, a szentekszentjébe pedig csak a főpapnak volt szabad belépnie,

neki is csak egy évben egyszer. Tudjuk, hogy a Heródes által épített templom kőpárkányán görög nyelvű figyelmeztető tábla állott ezzel a szöveggel: "Egyetlen pogánynak sem szabad a rícsón és a kerítésen belültre mennie. Akit tetten érnek magára vessen, ha halállal kell lakolnia!" Ezen tette magát túl a pogány ellen-

ség s így tisztátalanná tette - אֲבֵרָה a kultikus kifejezése ennek - אֲבֵרָה -t a templomot.

אֲבֵרָה aֲבֵרָה aֲבֵרָה aֲבֵרָה rombolmazzá tették Jeruzsálemet. Ez a kép nem illik ugyan egészen bele az Antiochus Epiphanes korában történt templom-megszentségtelenítésbe, mert akkor nem tudunk nagyobb szabású városrombolásról, de lehet, hogy a költő egy kicsit eltulozza felháborodásában az akkori cseményeket. A kifejezés Mikkeás 1:8-ra emlékeztet és Jer. 26:8-ra.

2. אֲבֵרָה holttest, emberé, vagy állaté. Itt az Isten "szolgáinak" (אֲבֵרָה) holttestéről van szó.

Az eltemetetlen holttestek a ragadozó madarak /keselyük és a mezői vadak, elsősorban a sarkit-

lokra kell gondolni, eledelővé lettek. Ez is az ellenség kegyetlenségére mutat, amely még a holttesteket sem temette el. Temetetlenül hagyta a holttestet a legnagyobb gyalázat számba ment az egész régi keleten. Az נְטִיפָה a legnagyobb fenyegetés a próféták ajkán. /1.3. vers./

נְטִיפָה a kegyesek, isteniélők, talán ugyanazok, akiket a 1. Mak. könyve: נְטִיפָה -nak nevez. Jahve hívei, akik talán ellenálltak a templomba benyomulni akaró pogány ellenségnek s ezért ott lelték halálukat. Az ellenség bosszúból temetetlenül hagyta őket נְטִיפָה 1. Mak. 7:15; 2. Mak. 14:6. נְטִיפָה régies teljesebb forma; ünnepélyesebb dikcióban pl. Gen. 1:2-3, Zsolt. 50:10, 104:11, Jer 50:1.

3. A vers idézve van 1. Mak. 1:317, 7:17-ben. Az ellenség kegyetlenségét jellemzi, hogy a vért csak annyiba vette, mint a vizet, olyan könnyelműen ontotta. Az egész kép inkább mészárlásra látszik utalni, mint rendszeres háborúra vagy ütközetre.

Az ellenség beszorította a נְטִיפָה -eket a templomba és ott lemészárolta őket. Ez Antiochus Epiphanes idejére mutat inkább, mint Jeruzsálem 586-ban a káldok által rendszeres ostrom által történt Bevétele.

נְטִיפָה nem volt aki eltemessen. Vagy azért, mert rengeteg volt a hulla és nem győzték vagy ami még valószínűbb-elestek azok is, akiknek temetniük kellett volna. A kifejezéssel még 2. Kir. 9:10-ben is találkozunk. A nem rendszeres temetés rettenetes fenyegetés Jeremiás ajkán /22:19./

6.

4. **צדק**-gyalázat, **צדק** nevetség, minakettő a gúnynak határozott kifejezése. A gúny a keleti ember számára sokkal bántóbb, fájdalmasabb, mint a mi számunkra. A keleti ember szenvedélyes természete nem bírja a gúnyt. Ibben az esetben pedig még talán a szenvedett verontásnál is jobban fájt Izraelnek a gúny, mert olyanoktól eredt, akik **צדק**-ai szomszédai voltak neki, tehát a környező kis népek, edomiták, moabiták stb., vagy éppen a gyűlölt samaritánusok, akik fölött Izrael minden tekintetben messze föllette állónak tartotta magát. vélt kiválóságában, tehát hiúságában, érezte magát sértettnek Izrael, ill. a zsoltár író mint annak szószóllója. Ez a vers Zsolt. 44:14-re emlékeztet és lehet, hogy ott eredeti. A **צדק** paralell **צדק**-val.

5-12. vv. Könyörgés szabadulásért.

A zsoltáríró könyörgésbe megy át, amely azonban nem egyéb szenvedélyes bosszúálláskérésnél.

Ez a vers a Zsolt. 89:47-hez hasonlít. A zsoltáríró türelmetlenül kérdrzi, hogy meddig tart még Jahve haragja? Ez is inkább a makkabeus időkre mutat, mert a káld ostrom után Kr. e. 586-ban a fogság hossza ideje következett, amelyben a népek hangoztatták a türelmetlen sürgetés a nép általános elesettségében Jahve felé.

אש tűz, Jahve haragjának gyakori megjelenési formája. Itt átvitt értelemben értendő de pl. Num. 11:1-ben, 16:35, Deut. 32:22-ben stb. sokszor találkozunk a valóságos tüllel, mint Jahve haragjának egyenes megnyilatkozásával, nem is beszélve a theophaniákról, amelyeknek egyik állandó jelensége a tűz, amely az Istől jön ki.
/ villám /

6. A **בְּנֵי נִשְׁבָּרִים** pogányok jellemző tulajdonsága, hogy Izráellel összehasonlítva - nem ismerik

יְהוָה אֱלֹהֵינוּ / az Urat Jahvét. Tehát Izrael fogalma szerint nincs istenismeretük, nincs vallásuk. A vers második fele a paralellizmus membróruma folytán ugyanezt mondja: **אֵין יָדוּעַ** -et, a

Jahve nevet nem hívják, vagyis nem vallják Jahvét, nincs hitük. Mintha ez a versbeli **אֵין יָדוּעַ**

visszautalás lenne a 3. vers **יָדוּעַ** -jára. A vers különben jelentéktelen változtatással eltorzul Jer.10:25-ben. Valószínű, hogy ott eredeti. Itt pedig idézet. Hogy a pogányok hogyan gondolkoztak Jahveről tömören és egészen ideillően van kifejezve Ex.5:2-ben a fáraó ajkán.

7. Míg a 7. vers is Jer.10:25-re emlékeztet

A **בְּנֵי נִשְׁבָּרִים** sing. helyett a legtöbb modern exegeta plurálist **בְּנֵי נִשְׁבָּרִים** -t olvas a LXX, syr fordítás, Hieronymus és a Targum alapján. De lehet singulárisnak is meghagyni és általános alanyként fordítani.

בְּנֵי נִשְׁבָּרִים -liget, mely s azután általában = lakóhely.

אֵין יָדוּעַ ars pro toto = egész Izrael. Personificatio.

8. **אֵין יָדוּעַ** dativus incommodi itt az értelme valakinek valamit felszámítani, felróni. Az a nemzedék, amelyet a zsoltárban leírt csapás ért, nem tartotta magát olyan bünsőnek, amiért ilyen rettenetes büntetést érdemelt volna. Ezért azzal magyarázza szomorú sorsát, hogy az

8. elődök a חַיִּיבֵיכֶם vétkei miatt kell így keservesen lakolnia. Fordmans tágabb értelemet ad neki és nem az "atyák vétkeire" gondol, hanem "előbbi gonoszságainkat" fordít ezen a helyen. Uzzel az értelmezéssel, amelyet a grammatika megenged, az akkor élő generáció is bünsöknek vallja magátó

חַיִּיבֵיכֶם pi.iní., amelyet itt azonban lehet határozó szónak fordítani = egyorsan. A zsolttár-író azt kéri, hogy Jahve "egyorsan jöjjön szemközt az Ő szabadtásával" vagyis siessen megmenteni Izráelt.

A vers utolsó 3 szava 142:7-ből való idézet 116:6-ban és Bir. 6:6-ban is találkozunk ezzel az igével, aminek a חַיִּיבֵי -nak első jelentése gyengének lenni, azután: alacsony sorsba kerülni, elszérenyedni, megaláztatni. Utóbbi már átvitt értelemben, tágabb értelmezéssel.

9. Folytatódik a segítségért való könyör-
gés. Most "szabadulásunk / יְשׁוּעָה / istenének ne-
vezi Jahvet és azzal érvel, amivel a zsolttár-
ban, de máshol is az OT-ban többször találkozunk,
hogy népének megmentése egyenesen Jahve érde-
ke, szinte becsületügye, amellyel tartozik sa-
ját nevének. Izrael n. i. az Ő népe, ha alulmarad
akkor az Ő hatalma, dicsősége szenved csorbát.
Már a Pentateuchostól kezdve találkozunk ezzel
a Jahve becsületére, saját érdekére fellebbező
érveléssel. 1. 32:12, Num. 14:13-17, Pent. 9:28. A
zsolttárban a 115:2-ben csendül fel ez a hang.
A nyomatékoság kedvéért a zsolttáríró nemcsak

egyszerűen Jahve יְשׁוּעָה -jére, nevére hivatkozik mint
zsolttárak 25-11-ben, hanem a יְשׁוּעָה -re a
név dicsőséges voltára, arra a dicsőségre,

10.
lépjen már közbe és cselekedjék népe javára, szabadítsa meg őket ellenségeiktől.

וַיִּתֵּן יְהוָה מִלִּיאָהוֹן אֶת־הַיָּדָיו אֶת־הַיָּדָיו אֶת־הַיָּדָיו

Jahve adja tudni magát a pogányok felé, mutassa meg hatalmát, tegyen nyilvánvaló bizonysgot nemcsak létezéséről, hanem Izraelhez való tartozásáról itt természetesen azért, hogy, hogy megmenti őket az ellenségeiktől.

וַיִּתֵּן יְהוָה מִלִּיאָהוֹן אֶת־הַיָּדָיו אֶת־הַיָּדָיו אֶת־הַיָּדָיו azt fejezi ki, hogy ez a megmentés még a "mi szemünk előtt" tehát most mindjárt menjen végbe. A szabadítás egyben

וַיִּתֵּן יְהוָה מִלִּיאָהוֹן אֶת־הַיָּדָיו אֶת־הַיָּדָיו azaz a kiontott vér megbosszulása legyen. Jahve bosszulja meg az ártatlannal kiontott vért.

11. אֶת־הַיָּדָיו fogoly. Nyilván foglyokat is ejtett az ellenség, akikre a legnyomorúságosabb sors, a halál is vár, mert a foglyokkal az ellenség a hadi törvények ellenére sokszor a legkegyetlenebbül szokott eljárni. אֶת־הַיָּדָיו f. név ugyan

singulárisban áll, de collective értendő, amit a paralellizmus membrorumnak megfelelően a vers két utolsó szava is mutat, amely pluralisban van. Nyilván az egész rabságban sanyalódó népet érti az אֶת־הַיָּדָיו alatt a zsoltáriró.

וַיִּתֵּן יְהוָה מִלִּיאָהוֹן אֶת־הַיָּדָיו hiil imperativus אֶת־הַיָּדָיו gyökből = hagyó meo t. i. Jahve hagyja meo életbe, ne engedje

megölni a "a halál fiait" אֶת־הַיָּדָיו אֶת־הַיָּדָיו-t. A

szöveg egész jó értelmet ad, mégis a legtöbb exe-

geta a syr fordítás és a Targum alapján itt
 תָּוֹרָה -takar olvasni, ami szintén hifil imperati-
 vus de a תָּוֹרָה felhívrik. hifilbrn megszabadít
 gyökből, mivel szerintük /Baetgen, Gunkel stb./
 az jobban illik az תָּוֹרָה fogalmához. Szövegmodo-
 sitásra, conjecturára nincs szükség, mert a MT
 egészen jó értelmet ad még akkor is, ha a para-
 lell hely zsoltrák 102:21 תָּוֹרָה -jára hivatko-
 zunk, mert a "halál fia" kifejezéshez semmi
 sem illik jobban, mint a תָּוֹרָה -hagyd meg, hagyd
 életben. Alany és állítmány pontosan összeil-
 lenek értelmileg. Kálvin is megtartja: "fac revide-
 re".

תָּוֹרָה תָּוֹרָה kifejezés még csak 102:21-
 ben fordul elő. Kálvin: "filii mortisnak" fordítja.

12. Hogy mennyire ingerelte Izrael önérze-
 tét szomszédainak gunyja /4. vers./ mutatja az,
 hogy a zsoltrák végén megegyeszer visszatér rá-
 juk és "hétyszeres megfizetést kér számukra
 Jahvetól. A kétszeres megfizetés, visszatör-
 lés a legteljesebb legkegyetlenebb visszatör-
 lés kifejezése a OT-ban. Még ha evégből a híres La-
 mek énekre utalunk Gen. 4:24-ben, vagy Kain meg-
 átkozására Gen. 4:10-ben.

שֵׁשׁ וְשֵׁשׁ dualis, amely az 1-9-ig terjedő
 sorszámnevekben a héberben mindig a -szor, -szer -
 ször, szorzószámnév értelemmel bír! Gen. 4:10, 4:24

12.

Jeremiás 20:26, Zsoltárok 12:7.

פ"ן a kebel, tkp. a felsőruha a szimla
mellen levő része, amelyet jó bőre ki lehet húzni/
vesd össze a latin: sinus/s amelyben kiebb
terheket ie lehetett hordozni. III. Kir. 4:39, Jer.
32:18, Lukács, 6:38.1

A szomszéd népek Jahvet is gyalázták.
Ezért is kéri ellenük a legsúlyosabb megfizetést,
bosszúállást Istentől a zsoltáriró.

13. Jahvehoz való biztos odatartozás

לַיְהוָה יָגִיד לְעַמּוּלָא legelőd juhaid, kifelyezéssel zá-
ródik azsoltár mintegy emlékeztetésül Jahvenak,
hogy ő és népe olyan szorosan összetartoznak,
mint a legelőn lévő nyáj és pásztor. A kifejezés
egyik jellegzetes mondása az Asaf zsoltárokknak.
74-ben is használja. A zsoltár legvége a

וְיִתְּן /gyök וְיִתְּן dicsér/-től fogva a Jah-
venak szóló fogadalom. Ha megszabadítja őket
Jahve, akkor dicsérni fogják őt nemzedékről-nem-
zedékre, vagyis mindig és elfogják mondani

וְיִתְּן az ő dicséretét, vagy amint a וְיִתְּן szin-
tén jelenthet- a Jahvet dicsőítő éneket.

Végül még csak azt jegyezzük meg, hogy a
misna szerint ez a zsoltár és a 137-ik az u.n.
Kinot- napon olvasandó fel, vagyis Ab hónap 9-ik
napján, amely Jeruzsálemnek a káldok és a római-
ak által történt elpusztításának emléknapja ma
is a zsidóságnál. /Soifrim 3§.18.iej. /

80. zsoltár.

Tartalma: Imádság szabadulásért, a nép közelebből a leigázott észak-Izrael megálázott állapotában.

felosztás: 1. vers cimitat, 2-4. versek: Jahve segítségül hívása ünnepélyes jelzőkkel himnikus formában 5-8. versek: a panasz a miatt, hogy Jahve régen haragszik, a nép sirva imádkozik az ellenség pedig gunyolódik; 9-11. versek: emlékezés a régi boldogabb időkre, ide van beszűve a szállótöről szóló szép allegória. 12-14. versek: a pusztulás leírása, amelyet Egyiptom és a környező kis népek okoztak; 15-20. versek: megint könyörgés a helyreállításért, a szállót megmentéséért. A zsoltár a szokásos fogadalommal végződik

A zsoltár irodalmi igényekkel lép fel, amit nem csak a háromszor szabályosan visszatérő refrain mutat a 4, 8 és 20. versben az eredeti szövegben, hanem a szállótöről szóló szép allegória is a 9-11. és 15/b- 17. versekben is. Ezt egyes exegeták pl. Dahm is különálló költeménynek tekintik. Ez megszakítaná az egész zsoltár összefüggését és Gunkel szerint sem lehet kiszakítani a zsoltár corpusából. Gunkel a 11. és 15. versek-be is refraint iktat be. A 15. versben van is nyoma az eredeti refrainnak, amelyet Gunkel kiegészít, de a 11. vers után nincs refrain a MT-ban.

Műfaja: collectiv panaszdal, a nép könyörgő imádsága restaurációért és a jelenlegi megálázott helyzetből való szabadulásért.

A zsoltár tele van régies képekkel, fogal-

14.

makkal. Dikciója ünnepélyes, fogalmazása szép, érzései lélekből fakadók, mélyek és őszinték. Egyike az OT. egyik legszebb költeményeinek.

Keletkezési ideje: Nem a makkabeus id^{kb}l való mint a 74. vagy a 79. zsoltár, bár Uhm a syr elnyomás idejére gondol. Sokkal valószínűbb, hogy ez a zsoltár Kr. e. 5. sz. idejéb^l való /Gunkel/, amikor az északi országrészha politikai önállóságától meg is volt már fosztva, de még élt benne a népi összetartozás emléke és a régi dics^o múlt utáni sóvárgás. A terminus a quo azsoltár keletkezésére vonatkozólag Kr. e. 722. Bizonyosabbat mondani alig lehet. Hans Schmidt és Erdmans a fogság előtti időre gondolnak. Mőbbi a 18. versel kapcsolatban Ahab iréből, utőbbi Joahaz ben Jehus idejéből. a Kr. e. 9. sz. végén, szármasztatja ezt a zsoltárt.

Briggs: felsorolja a jellegzetes aszár vonásokat a zsoltárban. Jahve mint pásztor, Izrael mint nyáj /2. v./, az, hogy Szak-Izraelt Józsefnek nevezi /2. v./, hogy a אֲרֻמָּה szót használja a 2 v-ben, mint 50:2-ben a teophoniában, a יְהוָה Isten haragja kifejezésére /5 v. mint 74; /stb.

1. v. cimirat.

לִלְיָנוֹת - a liliumokra mint 45:1.

60:1; 69:1. Alighanem a közös cimirat jellegzetes szava, vagy éppen kezdete lehet ez a szó.

Mowinckel összekepcsolja a לִלְיָנוֹת -ot az לְיָנוֹת

szóval és vagy: לְיָנוֹת -t vagy sing. stat. constr.-

2. יִשְׂרָאֵלִי הַפָּסְטוֹר Izrael pásztora, imádságban való megszólítása Jahvának, Patriárkális időkben származik / Gen.48:15./74, és 78:52-ben is elfordul.

אֲנִי a nyájterelés terminus technicususa. A אֲנִי mint participium itt a mult időre vonatkozik.

יִשְׂרָאֵלִי mint juhokat helyett talán jobb יִשְׂרָאֵלִי-t olvasni, - aki terelted, legeltetted Józsefnek juhait.

יִשְׂרָאֵלִי - József. A zsoltáriró érdeklődésének az elterében az északi országrész, a József törzsek állanak. Mintha harcra, háborúra való kivonulásról, vagy annak reminiscenciájáról lenne itt szó, amikor Jahve tereli népét mint a keleti pásztor, aki mindig elöl megy. Még jobban aláhúzza ezt az értelmet a 3/a vers.

יְהוָה יֹשֵׁב עַל כְּרֻבִים a kerubok felett trónoló.

Jahve megszólítása ez is. Jahvet a Szentek sentsége felett trónolónak képzeltek el. A kerubok felett ülő Jahvenak ősi epithetonja I. I. Sám. 4-2. II. Sám. 6:2. Mindkét hely nagyon régi elbeszélő részletből való. Az első a régi Láda történetekből, a második a Láda Jeruzsálembe való történt bevonulásából, a régi Láda elbeszélésekből. Nem lehetetlen, hogy mindkettő még a יְהוָה

יְהוָה אֱלֹהֵינוּ -ból, az Ur hadainak könyvéből való részlet. Javet eredetileg a Szövetség Ládáján a kerubok felett trónolónak képzeltek,

ahol az 0 állandó הַיְיָ -ja lakozása, jelenléte van; azután volt olyan képzet is, hogy a templomban ült egy magas trónon / Is. 61 /; Ezékielnél pedig / 1:4 / azt olvassuk, a theophaniában, hogy kerub-kocsin ült.

$\text{יָצָא אֱלֹהֵינוּ אֶת הַקֹּדֶשׁ וְנִשְׁפָּט בְּעַלְמֵינוּ}$ Sugározni, sugározónban megjelenni. Itt utóbbi értelme van a hif. imperativusban. A theophaniában való sugározónban való megjelenésére vonatkozik Jahvenak. Tehát nem

mindennapi megjelenés, nem a $\text{הַיְיָ יֵצֵא אֶת הַקֹּדֶשׁ וְנִשְׁפָּט בְּעַלְמֵינוּ}$ megjelent az Ur dicsősége mint, ahogy azt a Pt. elbeszéléseiben többször olvassuk, hanem az Ur fényes sugározónban való természetfölötti, csodálatos megjelenésére, kifejezetten: theophaniára vonatkozik ez az ipe. Paralellje a szövegben sokkal színtelenebb

$\text{הַיְיָ יֵצֵא אֶת הַקֹּדֶשׁ וְנִשְׁפָּט בְּעַלְמֵינוּ}$ hif. imperativus az הַיְיָ fölé, odahallgat igéből. A $\text{הַיְיָ יֵצֵא אֶת הַקֹּדֶשׁ וְנִשְׁפָּט בְּעַלְמֵינוּ}$ még előfordul 50:2; 94-ben is. Mindig a "doxa" megjelenéséről van benne szó.

A $\text{הַיְיָ יֵצֵא אֶת הַקֹּדֶשׁ וְנִשְׁפָּט בְּעַלְמֵינוּ}$ nyíltan Jahvenak a háborúban való előrevonulására vonatkozik, amikor a régi időkben Jahve ládáját vitték elől palladiumként a harcba, mint Num. 10:35-ben.

"Efraim és Manassé" József két fia volt. Itt az északi törzsek jelölésére szolgál. "Benjámín" nem tartozik tulajdonképpen közéjük, mert ez már a déli országok törzsei közé tartozott

$\text{הַיְיָ יֵצֵא אֶת הַקֹּדֶשׁ וְנִשְׁפָּט בְּעַלְמֵינוּ}$ ébreszd fel serkentsd fel a Te /ósi/ erődöt, mintha az szunyadna, "Excita virtutem tuam" mondja Kálvin.

A אֱלֹהֵינוּ itt Isten tényleges beavatkozását jelenti a rávonatkozó אֱלֹהֵינוּ igével.

אֱלֹהֵינוּ nem a אֱלֹהֵינוּ-nek a plene írása, hanem a אֱלֹהֵינוּ (אֱלֹהֵינוּ) paragogikus teljesebb formája אֱלֹהֵינוּ, jer! t.i. segítségül nekünk. Nyomatékosabbá teszi a vers első felét. אֱלֹהֵינוּ-n mondathang-súly van.

4. Ez a vers az első refrain a zsoltárban. Ez a refrain eredetileg úgy hangzott mint a 8. és a 20.v.-ben, ahol mindenütt először

אֱלֹהֵינוּ seregek Jahveja volt a régi szöveg. Az אֱלֹהֵינוּ később került a szövegbe, viszont a אֱלֹהֵינוּ itt kimaradt.

אֱלֹהֵינוּ állíts helyre minket. Itt nem a exiliumból való visszatérésért szóló könyörgésről van szó, mert hiszen a nép még valamilyen módon a hazájában van, hanem azért könyörög, hogy mostani elesett állapotából emelje fel, térítse őket vissza Jahve.

אֱלֹהֵינוּ világoltasd orcádat. Meminiscencia az ároni áldásból Num. 6:25 és még Zsoltárok 4:7; 31:17; 67:21; 119:135. Jahve arcának világoltatása nemcsak azt jelenti, hogy Jahve nem haragszik népére, hanem mindenkor segítséget, odabajlást, megmentést jelent Zsolt. 44:41; 89:16. Ennek egyenes következménye a

אֱלֹהֵינוּ kifejezése a אֱלֹהֵינוּ; hif. imperi. plur. I. szem., ami "megmentettünk" azaz megmenekültünk, menekülésben lesz részünk értelemmel bír itt.

5-8 versek. A panasz

5. Megint Jahve ünnepeélyes, teljes megszólításával kezdődik a zsoltárnak ez a része.

Jahve יהוה יהוה-ot szólítja meg a zsoltáriró.

Az יהוה יהוה itt felesleges a יהוה יהוה mellett.

יהוה יהוה arra enged következtetni, hogy Jahve elfordulása népétől régtől fogva tart. A türelmetlenül, vagy csüggedten hangzó "meddig?"-erre enged következtetni. Az יהוה יהוה visszapillantást jelent a multa, mint Ex.10:3-ban.

יהוה יהוה füstölögni itt perfektum., amely visszafelé mutat, keserves hosszú panasszal teli időkre. A kép Jahve erős haragját akarja szemléltetni, amikor a felindulástó remegnek Jahve orrcimpái. Zsolt.74, és Dent.29:19-ben is ez a kép van. A vers utolsó 3 szavát Gunkel conjecturával

" יהוה יהוה יהוה -bűnhődni hagyd néped maradvékát"-nak fordítja. Szövegmódosításra azonban nincs szükség mert a MT kifogástalan értelmet ad és azt jelenti, hogy Jahve haragja népe imádsága közben is (יהוה יהוה) füstölög, ég, vagyis fel van gerjedve. A LXX: יהוה יהוה יהוה-t olvas ezen a helyen és a syr fordítás is, ami azonban nem illik bele a kollektív imádságba, mert individualizál.

6. A LXX és Hieronymus יהוה יהוה יהוה-t e-tettél minket olvas a יהוה יהוה helyett, amit Gunkel jobbnak tart, mint a MT. Jobban bele is illik az 4 és 7. vers יהוה יהוה-jához és יהוה יהוה-jához, bár az 5. vers יהוה יהוה-ja után is

20.

kifogástalan értelmet ad a hífil perfektum sing.
2.személy suffiksumos /plur.3.személy/formája.

קִּינְיָהּ קִינְיָהּ = könnyhullatás kenyere. Zsolt.
42:4-re emlékeztet s azt a kenyceret jelenti, a-
melyet úgy eszik az ember, hogy közben könnyei
ömlenek a kenyérre a szomorúság vagy a fájdalom
miatt. Ez az étel amiről itt szó van. Az ital pe-
dig:

שֵׁבֶשֶׁבֶת קִינְיָהּ = a salis könnyei. A שֵׁבֶשֶׁבֶת va-
lószínűleg az efa ürmérték egyharmad része volt.
Az efa ürtartalma kb. 36 liter volt. Az 1/3 része
tehát, különösen ha könnyekről volt szó igen nagy
mennyiséget jelentett. Calvin: copia lacrimis tor-
dit.

שִׁבְּבֵתָּ itattad ket, a תִּבְּבֵתָּ hiányos ige
hif. perf. formája.

7. Jabve "viszály"versengéstárgyává .

/ תִּבְּבֵתָּ /tette népét a szomszédai számára. A vi-
szálykodás nem annyira Izrael és a szomszéd né-
pek között folyt, mint inkább a kis szomszédné-
pek viszálykodtak azon, amit Izraeltől elvettek.
A viszálykodáshoz hozzájárult még az is, hogy
gunyolják őket / אֲבֵרָא / a szomszédok. A שִׁבְּבֵתָּ itt

dativus ethicus, amely azt fejezi ki, hogy mennyi-
re örömeük telik a szomszéd kis népeknek Izrael ki-
gunyolásában.

9-11. versek. Emlékezés a régi boldogabb idők-
re. A szőlővessző metaforája .

A metafora Es. 5:1-7-re, Ezék. 16:68-ra, és Hós.

Nos.10:1-re emlékeztet, valójában pedig Gen. 49:22-n alapszik, ahol a Jákób áldásában József a termő-vesszőhöz / $\text{קֶרֶן} \text{בַּיַּד}$ / van hasonlítva, amelynek hajtásai / $\text{קֶרֶן} \text{בַּיַּד}$ / átnőnek a falon.

9. Itt Izrael a $\text{קֶרֶן} \text{בַּיַּד}$, amelyet Egyiptomból ültetett át Jahve. A szőlővessző tehát Egyiptomba sarjadt, ami célzás a nép egyiptomi tartózkodására. A leírás, mint ritkán imperfektumokkal kezdődik, ami Ewald szerint inkább a cselekedet tényeire, mint az időbeli történésre mutat. / Delitzsch / A vers második fele elhagyja a meteforát és a beplántálás utáni időt költői kép nélkül úgy fejezi ki, hogy Jahve kiüzte / $\text{קֶרֶן} \text{בַּיַּד}$ / Izrael elől a pogányokat. Ez a honfoglalás eseményeire utal, ami Józsné vezetése alatt ment végbe. Ex.15:13-17; Zsolt.44:3.

$\text{קֶרֶן} \text{בַּיַּד}$ kihuztál, kiemeltél, a $\text{קֶרֶן} \text{בַּיַּד}$ gyök hif. imperfectuma / $\text{קֶרֶן} \text{בַּיַּד}$ /, ami itt azt jelenti, hogy Jahve Egyiptomban kihuzta a talajából a $\text{קֶרֶן} \text{בַּיַּד}$ -t a termő szőlővesszőt és elültette / $\text{קֶרֶן} \text{בַּיַּד}$ / azt Kanaánban. Az imperfektumok mindenütt az elbeszélő időt mutatják.

10. $\text{קֶרֶן} \text{בַּיַּד}$ a $\text{קֶרֶן} \text{בַּיַּד}$ gyök pielje causativ értelemben helyet csinált előtte, helyet készített számára, úgy hogy terjeszkedhetett. Szószerint: odafordítottál előtte, vagy neki, vagyis teret nyitottál számára.

$\text{קֶרֶן} \text{בַּיַּד}$ bevverte, beeresztette gyökereit. $\text{קֶרֶן} \text{בַּיַּד}$ itt fem. a $\text{קֶרֶן} \text{בַּיַּד}$ itt a $\text{קֶרֶן} \text{בַּיַּד}$ miatt.

22.

A gyökérverés következménye, hogy a szőlőtő "betöltötte", ellepte / בָּשָׂר / az egész országot.

אֶרֶץ itt természetesen "ország". Kanaán és nem a "föld".

11. A megterebélyesedett szőlőtő belepte árnyékával / בָּשָׂר / a "hegyeket". A "hegyek itt Kanaán déli határát jelölik, a "cédrusok" pedig az ország északi határát. A kép azt jelenti, hogy Jahve által Kanaánban plántált nép kiterjeszkedett délre és északra.

אֶרֶץ itt pual perf. amelyet "hosszu"-nak kell ejteni אֶרֶץ helyett. A passiv igetörzs helyett itt kivételesen accusativus áll.

12-14. versek. A pusztulás leírása

12. A אֶרֶץ itt épügy mint -s. 27:11; Jób

14:9; 18:16 és 29:19-ben ágat jelent. A szőlőtő "kiküldte" kiterjesztötte / אֶרֶץ / ágait a "tengerig"-ez Kanaán nyugati határa és hajlásait / אֶרֶץ / a "folymig", vagyis az Eufráteszig. Ez az ország, Kanaán keleti határa / Deut. 11:24; stb. / Tehát a szőlőtő Izrael elfoglalta Kanaán egész földjét, úgy hogy kiterjeszkedett rajta. Így kedvezett Jahve Izraelnek. Ez volt a régi dicsőség

13. Ami most van az már nem dicsőség.

Jahve "beszakította", "áttörte" / אֶרֶץ / a szőlőskert falait. A אֶרֶץ nem sövény, hanem vagy kőből felrakott fal, vagy a szurós fügekaktuszt

ültetik kritésü a szőlő köré, hogy a legelésző állatoktól, vagy jövő-menő emberektől megvédjék az ültetvényt. A **לִטְוֵה**-ban fájdalmas lelkiáltás hangzik. Miért kellett ennek így történnie?

יָבֵן az uton járó, bárki, aki jön-megy az uton. Mintán Jahve megszüntette a szőlőskert védelmét, lerontotta falát, bárki kénye-kedve szerint keresztül járhatott rajta és téphetett/ **יָבֵן**/bel le amikor csak akart. Aképből kilépve ez azt jelentette, hogy Izrael közprédává vált, mert nem volt védelmezője.

14. A **יָבֵן** piel. imperf. a ritkán előforduló quadrilitteralis igék egyikéből, a **יָבֵן**-ből. Jelentése: lehánt, ahogy a vaddisznó / **יָבֵן** / **יָבֵן** / lehántja agyarával az ennivalóját. A lerontott kerítésen át tehát a mezei vad is behatolhatott az épüstitott szőlőbe. A **יָבֵן** itt **απὸ λέγόμενον**.

Figyeljük meg az u.n. **יָבֵן** -t, a magasabbra emelt ajint a Mt. szövegben. A Kiddin-schin traktátus/50/a/ szerint ez az **יָבֵן** a Zsoltárok könyvének közepe, amelyet azért mondanak "lebegő ajin"-nak, mert sem ide sem oda nem tartozik, hanem a Zsoltárkönyv közepén van. Hasonló az eset Lev. 11:42 **יָבֵן** -jánakvavjával, amely álitólag a Tóra középső betűje. Fáradságos dolog lenne meggyőződni a helyességéről. Ezt az ajint "ajin suspensum"-nak szokás nevezni.

יָבֵן az ami sűrű-forog, amiből sok van. A **יָבֵן** itt a mezei vad. A vaddisznó is, -a **יָבֵן** collective értendő-és a mezei vad is va-

kintik és a "betakar" "megvéd" értelmet adják neki. Csak ezen a helyen fordul elő לְהוֹרֵם .
 Wellhausen messzeb megy a MT.-től amikor לְהוֹרֵם -t akar olvasni a לְהוֹרֵם megszilárdít
 igéből. Gráatz, Hrllich, Gunkel és Hans Schmidt:

לְהוֹרֵם -t és a kertet, olvasnak ezen a helyen érdekes, hogy Kálvin is "hortum quem platavit dex terna tua"-t fordít ezen a helyen és azt hiszi, hogy a ל és a ר kicserélődtek ebben a szóban.

De maradjunk meg a לְהוֹרֵם gyök "betakar" "megvéd" értelme mellett, amely itt megtoldott imperativus és azt jelenti: "takard be védd meg" A

LXX καταστροφῆς σου -t olvas itt, לְהוֹרֵם

pi.perf. az לְהוֹרֵם megerőssít igéből. Kálvin:

confirmasti tibi"-t fordít. לְהוֹרֵם a fiúra, férfinúra. Ebben az esetben a לְהוֹרֵם ige még a לְהוֹרֵם -re is vonatkozik: "tarsd számon vigyázz" super filium quam confirmasti tibi"/Kálvin/Most a szőlővesszőből egyszerre "vir", לְהוֹרֵם , férfi lett.

Hogy ki ez a "férfi" a MT. nem mondja meg, Delitzsch itt Targumra utal, amely a 2 zsoltár és Lán. 7:13 alapján itt: לְהוֹרֵם -t említi, aki azonban

itt sem, mint a Dániel könyvében nem a messiási király, hanem a messiási nép Delitzsch szerint. 16/b Gunkel szerint egy nem megfelelő helyre jutott variánsa a 18/b vers szövegének.

17. A szőlőt metaforája még itt is folytatódik. Wellhausen לְהוֹרֵם -t és לְהוֹרֵם -t olvas tehát cal.perf.sing.femininumokat, verbum finitumokat ezen a helyen. De megmaradhatnak a cal participium femininumok is ezen a helyen, mert

a **לָקַח**-re, vonatkoznak: "megégettetek tüzzel" és "lemetszettetek", mert az alany az marad ami volt, t.i. a **לָקַח**, amelyet lehet plurális értelemben lévnek tekinteni. A passivumot lehet általános alanynak tekinteni, fordítani így: "megégették tüzzel" és "lemetsztették".

A **לָקַחְתֶּם** a szövegből nem látszik világosan, hogy ez a félvers kire vonatkozik mert az alanya nincs kitéve. Leghelyesebb az ige-t jussivusszal fordítani: "püsztoljanak el örcöd haragjától" vagy "fenyegetéséből" t.i. azok, akik a szőlőt megégették és lemetsztették. Ez a legelfogadhatóbb értelmezés. Wellhausen, Gunkel, Briggs stb. is így fogják fel. Ez fenyegetés az ellenség felé.

18. "Leyen kezéd jobbodnak férfiain"; Az aki jobbkezfélől van a héber nyelvhasználat szerint mindig az, aki kedves, aki előtérben van a másikkal szemben, akinek Jahve kedvez. Hogy pontosan kiről van szó azt a szövegből megállapítani nem lehet. Talán a népre, magára Izraélre vonatkozik, melyet Jahve Ex. 4:22; és Hós. III szerint a Sínainál fiává v áltstott és megtartott, megerősítette

A **וְיָבִיא** kifejezés világosan arra utal, hogy itt nem a messiásról van szó; hanem "ombor fiáról", aki származásánál fogva emberi gyarlóságokhoz van kötve. A kifejezés a parallelizmus membrorum alapján az **וְיָבִיא**-nak megfelelő mond. atrész. Az ige ugyanaz, sőt a kifejezés is, mint 16/b-ben. Értelme ugyanaz mint Is. 44:14-ben és ugyanaz, mint a **וַיִּבְרָא** igenek Is. 1:2-ben: felnövelelni.

19. A vers első és második felét Staerk és Gunkel megcserélik egymással, mert így jobb értelmet ad: "adj életet nekünk és hívni fogjuk nevedet/vagy: neveden hívunk Téged/és nem távozunk el Tőled". Ez a szokásos fogadalmi mutívum a panaszdal végén. A "néven való hívás" a יהוה-nek a Jahve nevének kimondása, ami egyben hitvallás-tétel Jahve mellett és a hozzá való tartozás kifejezése akar lenni. A kultuszközösségbe való beletartozás hangsúlyozása ez mindig.

A יהוה nem a יהוה elpártol, nif.

participiuma hanem gal perfectuma plene irva, ami rendellenes. Delitzsch és mások voluntativus-nak fogják fel abban az értelemben, hogy nem akarunk, nem fogunk elpártolni, t. i. Jahvetől. A hűséges fogadalomról van itt szó.

20. Megint a 4. és 8. versből ismert refrain amelyik lezárja az egész költeményt. Szövege ugyanaz, mint a most említett versekben, csak a יהוה helyett itt is יהוה -t kell olvasni, mint az előbbi helyeken. Így olvassa a LXX, Hieronymus és a syr fordítás is. יהוה hif. imperat az יהוה igéből. Az alaphely Num. 6: 25 előfordul még Zsolt. 4: 71; 31: 17. 67: 2; 119: 135,

81. zsoltár.

Tartalom: felhívás Jahve dicsőítésére és Jahve figyelmeztetése az iránta való kötelességre. Ha a nép engedelmeskedik Istenének, akkor megszabadul

Felosztás: 2-6/b versek: rövid himnusz Jah-

vet dicsőíteni; 6/c-17.versek Jahve intő beszéde a néphez.

Vannak exegeták /Schögl, Briggs, Duhn stb./ akik ezt azsoltárt két egymástól független és eredetileg össze nem tartozó zsoltárnak tekintik hangjuk és témájuk különbözősége folytán. Ez az ellentét azonban nem áll fenn, ha a zsoltár első himnikus felét/2-6/b v.-g/a második rész bevezetésének tartjuk. A második rész egyenes intő és figyelmeztető beszéde Jahvenak népéhez. Gunkel mutat rá arra, hogy ilyen figyelmeztető, prófétai hangú beszédek el szoktak hangzani az izraelita nagy ünnepeken különösen abban az időben, amikor a próféták beszédének még hatása volt az istentiszteletre. Amós és Isaiás is megcselekedték, hogy az ünnep ülő sokaság közé váratlanul belevevessék intő és dorgáló, a lelkiismeretet felrázó beszédeiket./Am. 5:1; Is. 1:10; 28:7; 29:1; 32:.. /Ilyesmiről van szó itt is. Az ünnepi ujjongás közepette Egy Jahve nevében megszólaló ember, talán maga a pap, komoly figyelmeztető beszédet intéz a néphez, amelyben-mint itt is-rámutat arra, hogy Jahve milyen jóltevője volt népének, de követelményeket is támasztott vele szemben. Ha a nép hallgatna erre, legyőzhetné ellenségeit és eljönne újra az az idő, amikor Jahve minden jóval fordulna megint feléjük/16-17.v./ .Ha így fogjuk fel ezt azsoltárt, akkor egységesnek kell tekintenünk éppen úgy, mint a 95. zsoltárt, amely hasonló felépítésű. Így magyarázzák ezt a zsoltárt Gunkel, Staerk, Balla és mások is.

Ég kell jegyeznünk, hogy Gunkel a zsoltár második részét a 6/c-17 vv.-ketegészen másképp csoportosítja mint az az előttünk lévő szövegben olvasható. A 6/c, 11/c és a 9., 11/a. b vv-k két egymás mellett álló bevezetésnek tekinti. A prófétai beszédet a 9. verssel kezdi. A beszéd második főrésze Gunkel szerint a 12-17. vv-ben van

amelyben a 14. vers egy atyai figyelmeztetés, a 15-17. vv. pedig szerinte "feltételes ígéretet" tartalmaznak. Gunkelnek ezt a felfogását, amely egyéni feldarabolása az előttünk lévő szövegnek, nem osztjuk azért, mert azt az összefüggő történelmi visszapillantást az Egyiptomból való kijövetel idejére, amely a 6-13. vv-ben olvasható és amelyben egyenes, szinte szó szerinti utalás van az Ex. 20-ban foglalt Dekalogusra, közelebről pedig annak 1. parancsolatára/10. és 11. vv/. Gunkel önkényesen szétforácsolja és így ellaposítja az egésznek eredeti erejét és dikcióját. Ezért jobbnak látjuk 6/c-nél kezdeni a prófétai beszédet, amely az ad hoc isteni kijelentést az ad hoc

וַיִּזְכֹּר אֱלֹהֵינוּ -t vezeti be és folytatódik úgy, mint nálunk a Mt.-ban. A zsoltár eleje pedig a Jahve dicsőítésére felszólító himnusz az 1-6/a versekben.

Műfaja: Hymnusból és prófétai beszédből van összetéve, amit Gunkel "liturgiának" nevez. Nevét onnan kapta, hogy különböző, legalább is két eltérő, műfajból van összetéve azzal a rendeltetéssel, hogy az istentiszteletben együtt használják. A "liturgiát" ének és zenekar adja elő solo-énekessel, vagy-énekesekkel, akik az istenség nevében adják elő mondanivalójukat. Ha több soloénekes van, akkor phonia és antiphonia formájában adják elő a liturgiát zenekisérettel. A mi zsoltárunkban egy liturgikus énekes van, aki 6/b-től fogva beszél Jahve nevében.

Keletkezési ideje: Bertholet szerint ez a zsoltár fiatalabb mint a Deut. 32 és mint Jeremiás. Nem az exiliumban keletkezett, mert az 1-5 vv-ben még meg van a templomi kultusz. Vallásüldözésről mint a makkabeus időkben, nincs benne szó. Mivel a 10. versben még szó van bálványmáadás lehetőségéről, legjobban ezt a zsoltárt Bertholet szerint közvetlenül az exiliumot megelő-

z utolsó évekbe helyezni. A zsoltárt Sátoros ünnepekkel hozza összefüggésbe. Barnes úgy látja, hogy a zsoltár olyan időkben keletkezett, amikor a kanaanita kultúra még csábító hatással lehetett Izraelre. Barnes avatási éneknek tartja ezt a zsoltárt. Briggs két darabból összetettnek tartja ezt a zsoltárt és azt véli, hogy késői perzsa vagy a korai hellénizmus idejében keletkezett és a páska ünnepével áll összefüggésben. Delitzsch exilium előttinek véli ezt a zsoltárt, amelyet szerinte az egyész zsidó tradíció a sátoros ünnephez kapcsol. Delitzsch azt is mondja, hogy ez a zsoltár a régi zsidó újévi ének, amely a Templom heti liturgiájában a csütörtöki napon mondott zsoltár volt. Duhm nagyon késői időkben keletkezettnek mondja, amelyben az ÓT. Legkésőbbi könyveiből való reminiscenciák vannak és az újévi vonás vagy Sátoros ünnepek liturgiájához tartozónak gondolja. Erdmans abból, hogy a zsoltár József nevét említi arra következtet, hogy a zsoltár észak Izraelben keletkezett és az assyr invázió idejében való keletkezésre gondol. A zsoltár első része szerinte az újhold és a telihold ünnepi liturgiákat feltételezi. Funkel abból, hogy Izrael és József egymás mellett vannak említve: észak-izraelita területen keletkezettnek mondja ezt a zsoltárt, épúgy mint a 45, 77, 80, 89 és 133 zsoltárokat. Szerinte a deut. után, de még az exilium előtt keletkezett, amit mutat az is, hogy a templomi kultusz még létezik és a bálványimádás is említve van mint Izrael büne, amiről az exilium utáni időkben már nem lehet szó. A páska ünnepel hozza összefüggésbe. Ez lenne a zsoltárban említett **יָמֵינוּ** a mi ünnepünk. Hitzig úgy véli, hogy ez a zsoltár a makabeus idők elején, vagy a hellénizmus kezdetén keletkezett. Hüpfeld ezt a zsoltárt is, épúgy mint a 80.-at vagy a tiz törzs imádságának tartja az assyr igróság idejéből, vagy a makabeus időkre gondol. A Dávid-Salamon idejében való

keletkezését nem tartja valószínűnek. Kálvin exilium előtti keletkezésre gondol, amikor még Izrael törzse meg voltak. Maurer úgy véli, hogy ez a zsoltár a fiatalabb zsoltárok közül való. "Ex recentioribus esse hunc psalmum colligi possa videtur ex vs. 14 sgg". Tehát a 14 és következő versekre alapítja a zsoltár késői keletkezését. Mowinckel a Jahve trónralépési énekek közé sorolja ezt a zsoltárt, ami a fogság előtti újvi liturgiával állna összefüggésben. Noordzij fogság előttinek tartja és a páska ünnepével kapcsolja össze. Hans Schmidt észak izraelita liturgiának véli ezt a zsoltárt. Tehát fogság előttinek. Staerk ezt a zsoltárt a Jeruzsálemi templom újjáépítését követő nehéz időkből, tehát kb. Kre. 521-ből származtatja és páska himnuszának tartja. Kittel exilium utáni keletkezést tételez fel és rámutat arra, hogy a fogság utáni időkből sem tűntek el a régi próféták gondolatai és törekvései. másra és Esaiásra hivatkozik és a 48. és 100. zsoltárokra mint ehhez hasonlókra. Valóan erős prófétai hatást /Amós. Esaiás/ lát a zsoltárban és egész gondolatmenetéből a fogság előtti keletkezést látjuk elfogadni, kiemelkedni. A páska, vagy a Sátoros ünnepekkel hozza összefüggésbe. Wutz arra gondol, hogy a zsoltárban említett ünnep nem kizárólag a paskara vonatkozik, hanem általában az Egyiptomból való kivonulás eseményeire.

1. A cimirat .Az גַּת הַפִּלִּי e zsoltáron ki-

vül még a 8. és a 84. zsoltárok cimirataiban fordul elő. Biztos jelentését még megközelítőleg sem tudjuk. A Targum azt hiszi, hogy hangszert és pedig a Gat filiszteus városból származó cimterát jelenti גַּת הַפִּלִּי főnévnek azonban aligha lehet tekinteni, mert a גַּת הַפִּלִּי ill. a גַּת הַפִּלִּי nomen genti iacium a גַּת הַפִּלִּי főnévhez, amely Gat filiszteus városnak a neve.

Ebben az esetben az אֲשׁוֹרֵי־לַי -at leghelyesebb így fordítani: Gat módjára, Gat szerint, gati módon. Mások a אֲשׁ főnevet szőlőprésnek gondolják, és azt hiszik, hogy szüretelők énekéről van szó, ill. szüreti ének mintájára kell énekelniezeket a zoltárokat. Gunkel szerint azonban a címiratnak semmi köze nincs a szőlőpréshez, hanem inkább azt véli, hogy valamilyen hangnemről, hangszerelésről, vagy speciális énekvezetésről van szó. Mowinckel nem jut érdemes megfigyeléshez. A midrás is borsajtóra gondol. Mivel ez a 81. és 84. zoltár is szövegükben valamilyes módon a termés betakarításának idejére, az őszi ünnepekre, a mi zoltárunkban kifejezetten a Sátoros ünnepekre látszanak utalni a אֲשׁ főnév valamily közelebbiről meg nem határozható módon mégis összefüggésben látszik lenni a szőlőpréssel, tehát a "szüretelés idejével. Bizonaosat mondani azonban a אֲשׁוֹרֵי -ről nem tudunk.

אֲשׁוֹרֵי tulajdonnév és I. Krón. /6: 28; 15, 17-19 és 25: 9 /szerint Dávid kortársa volt, aki a jeruzsálemi templomi zene vezetője és az egyik énekescsalád feje volt. Tizenkét zoltár viseli /50, 73?-83./ címiratában az Aszói nevét. Valószínűleg egy lévita családot hívtak így s az ő gyűjteményéből valók az Aszói nevét viselő zoltárok.

2-6/a. Himnusz, felhívás Jahve neve dicsőítésére.

2. A : felhívás ebben a versben az egész gyülekezethez szól, mert Isten" a mi erősségünknek" az Istent magát Jákób Istenének" nevezi.

אֲשׁוֹרֵי a אֲשׁוֹרֵי ujjongani, ige híj. impe-

rati vusadparalellje a זָרָח harsogni ige

szintén hif.imperativusa. Mindkét ige a gyülekezetet szólítja fel Jahvenak való ujjongó harsogva hangzó éneklésre. Először tehát az ének szóval meg, az egész gyülekezet teljes erejéből, ujjongva harsogva énekel. Ez a gyülekezeti ének a templomban. A

3. $\text{וְהָיָה$ is ének. A $\text{וְהָיָה$ tegyéték rá, kezdjétek el az éneket. Ez a felszólítás talán a lévítáknak szól / Esdr. 3:10, II. Krón. 5:12. / akik most megszólaltatják az éneket kísérő hangszereket is, amelyek a תֶּבֶל a dob, vagy a cintányér és a קִינֹרָה a citera és a $\text{חָרָה$ a hárfá, amelynek itt jelzője van דָּבָר kedves. Nyilván a hárfá kedves hangára történik célzás.

4. Most megszólalnak a trombiták is, a שֹׁפָר amelyeket a papok fújtak meg / שֹׁפָר /, amint azt Num. 10:10 és II. Krón. 7:6-ból tudjuk. A שֹׁפָר

tkp. nem trombita, hanem kürt, amely bakok szarvából készült. Tompa, bügő ünnepélyes hangjuk volt.

A Tóra csak annyit mond, hogy a שֹׁפָר -ról, hogy minden 50. esztendőben fújták meg a papok az u.n. jóbel év első napján, amely esztendő a törvény szerint a felszabadulás, a birtokok visszaadásának esztendeje volt, amikor minden elzálogosított vagy eladott birtokot, vissza kellett adni elb-bi tulajdonosának, vagy utódainak. A templom kultuszba is bevonult a שֹׁפָר fuvás szokása, és a talmud megjegyzi, hogy a שֹׁפָר mellett, amely általában szarvból készült, használták az ezüsből készült kürtöket / קִנֹּרֹת / is, amelyből eredeti-

leg kettő készült s amelyeket jelzőkürtnek használtak eredetileg az izraelita tábor utraindítására, vagy ha ellenség közeledését akarták jelezni. Num. 10:10 szerint a papok kötelessége volt a kürtök megfújása. Itt istentiszteleti alkalmakkal szerepel a kürtök megfújása. Megrázó erejű lehetett a hatalmasan harsogó templomi gyülekezeti éneklés, amelyet a dobok, vagy cinyányérok ritmikus dübörgése, a lantok és a harfák hűros zenéje, csengő bongása és a kürtök mély bugása kísért amint belevegyültek az ünneplő tömeg ujjongó énekébe.

וַיִּחַדּוּ הַקְּרָנִים הַשְּׁמֵרָה הַזֹּאת מִיְהוָה וְהָיוּ לְחֹדֶת הַשְּׁמֵרָה הַזֹּאת מִיְהוָה. Minden új-hold kisebb ünnep volt Izraelben, a legrégebbi időktől fogva. Különösen fontosak voltak a Tisri hónap újholdja, első napja, amely október hónapra esik, amely egyben a polgári év kezdete volt és a Nizan hónap újholdja, első napja, amely áprilisban esik és amely az egyházi esztendő újévnapja volt. Az újholdal kapcsolatos sacrális előírások Num. 28-ban olvashatók. Itt valószínűleg a Tisri hónap újholdjáról van szó, vagyis a polgári év újszünetéről, amelyet különösen nagy ünnepnek tartottak s amelyet יְהוָה הַשְּׁמֵרָה-nak az ujjongás napjának/NUM. 29:1; Lev: 23:24;/neveztek s amelyen

וְהִפְיִשׁוּ-ת, a kürtöt is megfújták, amelyet egyébként csak a jóbel-év kezdetén fújtak meg a Tóra előírása szerint.

הַיּוֹם הַזֶּה הוֹדֵתֶם לַיהוָה אֱלֹהֵיכֶם וְהָיוּ לְחֹדֶת הַשְּׁמֵרָה הַזֹּאת מִיְהוָה. holdtölte, amely itt még יְהוָה הַשְּׁמֵרָה-nak a "mi ünnepünk napjának" van nevezve. Ez az egész zsidó tradíció szerint a Sátoros ünnep, amely októberre esik. Duhm, Delitzsch, Gunkel stb szintén erre az ünnepre gondolnak és nem a nizan /április/hónapi páskaünnepre. Bertholet is rámutat arra, hogy a יְהוָה הַשְּׁמֵרָה "az ünnep" II. Krón. 5:3 szerint is első sorban és kiváltképp a Sátoros

ünnepe, amely tehát őszre, októberre esik. Erről van ebben a versben is szó.

5. vers szerint Izraelt ennek az ünnepnek a פִּרְוֹ a rendelés, vagyis a Tórában foglalt parancs kötelezi. Ez egyben מִשְׁפָּטִים = jogszokás törvényszerű elírás, amely az לִפְנֵי יְהוָה -tól, Jákób, vagyis Izrael Istenétől ered.

6. Ez egyben יִזְרְאֵל bizonyosság is "József" számára. "József" itt mint Izrael egy része szerepel, az észak-izraelita törzsek megismerésére, sőt je gyánánt Izrael mellett, mint 80:2-ben. A

יִזְרְאֵל forma a teljesebb alak אִל syncopéja-val képzett יִזְרְאֵל helyett. A vers többi része azt akarja hangsúlyozni, hogy ez a bizonyosság Jahve részéről régi, ősi eredetű és még Izraelnek Egyiptomból való kijöveteléig nyúlik vissza.

A LXX és Hieronymus szerint az יִזְרְאֵל helyett helyesebb értelmi szempontból: יִזְרְאֵל -et olvasni, bár a MT. is jó értelmet ad, amely szerint arról van szó, amikor Jahve kivonult Egyiptom földjén, hogy t. i. megmutassa csodáit a fáraóknak és Izrael népének.

6/b-17. versek Jahve intő beszéde a néphez.

6/b. Ez a félvers bevezetést képez a következő Jahve beszédhez. Az, aki ezeket a bevezető szavakat mondja, vagy Izrael és pedig a zsoltáríró idejében élő és a történelmi Izrael/Bartholot/, vagy még inkább a pap, aki Jave nevében beszél a néphez, a mostani nemzedékhez. Nem történelmi visszapillantás a most következő beszéd, amely nem a törvényadás idejére tekint vissza,

hanem az ünnep közepette hirtelen abeszélőhöz eljuttatott, kinyilatkoztatott Jahve-üzenet

A נְדַב itt beszéd, amelynek titokzatos uton történt kinyilatkoztatását világosan kifejezi a נִדְבַרְתִּי kifejezés, amelyet egyaránt lehet így fordítani a נְדַב -ot is idevéve: "beszéd amelyet nem ismerek", vagy: "beszéd valakinek, akit nem ismerek". Az első esetben arra kell gondolnunk, hogy az, aki a beszédet hallja וְיִדְבַר most hirtelen olyasmit hall, amit maga sem tudott eddig, olyat kell mondania belső sugallat folytán, amit maga sem ismert. Ebben az esetben a beszélő egyszerűen eszköz a sugallatot adó Jahve kezében. A második esetben pedig arra kell gondolnunk, hogy a beszélő, akit, az וְיִדְבַר -ban kifejezett 1. személy foglal magába-szintén és ugyancsak belső kényszer, vagy sugallat alapján egy olyan valakinek a nevében beszél, akit nem ismert abban a pillanatban amikor beszél. Tehát a beszélő mégis csak pusztá eszköz Jahve kezében. Mert a beszélő Jahve maga. Ő szólal meg az Ő nevében beszélő paptól ebben a páska ünnepén mondott zsoltárból. Másképp értelmezni a 6/b verset az egész zsoltár összefüggésében nem is lehet. Megemlíthetjük ugyan, hogy Barnes így fordítja a 6/b-t: "Hallani fogom nyelvét azoknak, akiket én nem ismertem" amit ő úgy magyaráz, ezek az Egyptomiak, akik más isteneket imádnak, majd ezek is Jahvehez fognak kiáltani kegyelemért. Ez azonban teljes ellapossítása és félreértése a 6/b-nek, amely-ismételjük-nem lehet más a szövegösszefüggés szerint mint fentebbi bevezető szavai a 7. verssel kezdődő Jahve-beszédnek. A

נְדַב -ról meg kell jegyeznünk, hogy stat.

constructusban áll ugyan, de nincs birtokviszonyban a rákövetkező szavakkal, hanem a gyors beszéd közben és csak virtualiter került valahogyan genitivus viszonyba. A status constructus a héber mondattanban máskor is előfordul nem tényleges birtokviszony esetében is,

7. Kezdődik a Jahve-beszéd az ünnepet ülő néphez. A vers célzás arra a nehéz robotmunkára, amelyet a nép végzett Egyptomban a fáraónak. Ex.1:11; 5:4; 6:6. Ettől mentette meg Ex.2:23-25 szerint Jahve az Ő nyomorgatott népét.

777 kosár, amelyben az izraeliták a törmeleket elvitték s az építőanyagot meg oda vitték a fáraó építkezéseihez. A vers második felékezés kivül azt jelenti, hogy Izrael kezei megszabadultak קָוֹיִן a teherkosarak cipelésétől. Ha a MT-t gördülékenyebbé akarjuk tenni, akkor jobb a 3. személyek helyett 2-ikat olvasni így, קָוֹיִן és קָוֹיִן . A 8. vers igéinek suffixumai, amelyek szintén 2. személyűek, ebbe. az irányban mutatnak.

8. Szelid oktató hangon folyik tovább a Jahve-beszéd. יָבֹן kihuz; itt piel. impf. ami megment.

בַּיּוֹם הַהוּא a menydörgés rejteke. Talán a viharfelhőt jelenti, amelyből Jahve a Sínai hegyen beszélt/Ex.19:16-19/s amelyből theophania alkalmából Jahve máskor is megszóla. Zsolt.18:12-14. versek.

וַיִּבְרָח megpróbáltak téged. Ezt mondja az MT. amely szerint tehát Jahve próbálta volna meg a népet Meriba vizeinél, amelyekről Num.20:1-13-

ban van szó. De eszerint az utóbbi elbeszélés szerint nem Jahve próbálta ott meg a népet, hanem megfordítva: a nép tette próbára azaz kísértette meg Jahvet. Exodus 17:1-7 is ide vonatkozik, ahol a nép egyenesen azt kérdezi: "vajjon köztünk van e Jahve?"/E .17:7. Ugy hogy itt helyesebb

וַיִּשְׁמַע יְהוָה -t "Te megpróbáltál megkísértettél e engem"-et fordítani ill. olvasni. A szöveg értelme ebben az esetben csak az lehet, hogy a megkísértés ill. az azt követő Jahve csoda még szorosabban oda fűzta a kételkedő Izraelt az Ő csodátevő Istenéhez. A hitetlenkedésből tehát végeredményben jó származott.

9. Teljesen ide illik tehát, ha Jahve a roszból is jót hozva kiszeliden újra figyelmezteti Izraelt, akit mostmár éppen וַיִּשְׁמַע -nak, népnek nevez, hogy hallgasson rá és hadadja magát tudni- וַיִּשְׁמַע és hif.-nekik, had tegyen bizonyosságot önmagáról nekik. Az וַיִּשְׁמַע itt óhajtó szócska vajha, bár és az וַיִּשְׁמַע-בֹּל szelid szemrehányás hallatszik ki: "bár hallgatnál rám!"

10-11/a. rövid összefoglalása Ex. 20:2-6, Deut. 5:6-11-nak. Jahve emlékezeti népét a Sinai hegyen történt törvényadásra, ami fontos eseménye volt apusztai vándorlásnak, amelyre Lev. 23:34-43 szerint a Sátoros ünnep emlékeztetett. וַיִּשְׁמַע a téged felhozó; hif. partic. az gyökből a il elisiójával rendellenesen képezve.

11/b. Aligha tartozik szorososan az előtteálló dekalógus-fragmentumhoz. Gunkel a Jáhve-beszéd legkezelejére teszi, amit szemmel sem lehet megindokolni. Nem fogadhatjuk el Eerdmans felfogását sem, aki 11/b után mintegy folytatásául annak a 17/b verset akarja olvasni. Ez nagyon mindennapi magyarázat lenne, amely az éhes, kitátott száznak oledőlől-mézzel- való betöltésére vonatkoznék. Azt hisszük, hogy itt másról van szó, talán arról, hogy ha a nép felhagy a bálványimádással, aminek veszélye nyilván még fennáll, mert a 10. versben erősen ki van hang-

súlyozva az אֱלֹהֵינוּ az idegen isten és a 11. v אֱלֹהֵינוּ -ja közti nyomatékos ellentét-ha a nép felhagy a bálványimádással, akkor-s ezt akarja talán mondani 11/b-Jahve javaiban fogja őket részcsitni. Lelkikében első sorban de testiekre is lehet gondolni, Jahve tehát megakarná áldani népét.

12. De ezt a nép engedetlen-sége teszi lehetővé, amely nem hallgat Jahve hangjára és nem is akar neki engedelmessé válni. A vers emlékeztet Jézus szomorú megállapítására. Mt. 23:37 és Luk. 13:34-ben.

13. Erre Jahve kiszolgáltatta őket / אֱלֹהֵינוּ /-ot legjobban így lehet értelmezni a szívük bűneik következményeinek. Szívük megkeményedik, megátalkodottá lesz az engedetlenség s az abból folyó bűn következtében. A bűnek is van progressivitása. Eredménye a : אֲנִי הָיִיתִי מְבַרְכֵם

szív keménysége. Ez Jeremiás kedvenc kifejezéseinek egyike prófétai dorgáló beszédeiben pl. 3:17; 7:24 stb. Miquéás 6:16-ba is találkozunk ez-

zel a fordulattal. A

תִּיִּיִּיִּי plur.-ban תִּיִּיִּיִּי a תִּיִּיִּי tanácsolni igéből eredő főnév, ami tanácsadást jelent, de itt inkább az az értelme van, hogy a nép a saját feje önkarata után megy és nem Jahvenak engedelmeskedik.

14. Ez a vers előmondata a 15. versnek és a -tvagy óhajtó szócskának lehet fordítani vajha /bár, bárcsak/, vagy feltételes kötő szóval ha. Talán az első itt megfelelőbb. A 15 után mondattanilag inkább imperfektum következik-ezt olvassa Gunkel is, amikor יִשְׁמַעְתִּי -t mond-de meghagyhatnók a qal participiumot is, amely esetben ez az igealak, mint a héberben annyiszor, a múlt jelen és jövő idejű cselekvésre vonatkozik és itt azt jelentené, hogy "bár hallgatott, hallgatna és bár ezután hallgatna az én népem énreám!" A vers második része másszavakkal ugyanezt fejezi ki. Ha Izrael hallgatna Jahvera, akkor

15. יִשְׁמַעְתִּי kevés híjja van annak, hogy Jahve megalázza / יִשְׁמַעְתִּי / Izrael ellenségeit és ellen forduljon ellenségeinek, szorongatóinak / תִּיִּיִּי / Ez az utómondata 14.v-ben kifejezett óhajtómondatnak, vagy feltételes mondatnak. A versből burkoltan az látszik, hogy Izrael szorongatott állapotban van, mert ellenségei és "szorongatói" vannak. Jahve hajlandó lenne ellenük fordulni / תִּיִּיִּי / kezét ellenük fordítani / תִּיִּיִּי / ha Izrael engedelmeskednék. A יִשְׁמַעְתִּי -ot lehetne "rövidesen"-nek, vagy "csakhamar"-nak is fordíta-

ni ebben az esetben. Jahve tehát mintegy azt akarja mondani, hogyha Izrael "reám hallgató nép" /עַמִּי שֹׁמְרֵי/ volna, akkor csak hamar megaláznám ellenségeit..."

16. Ez a vers ígéret, amely folytatása az előző két versben kifejezett obajtásnak, vagy feltételnek. A 15-nem Jahvéra, hanem Izraelre vonatkozik és így azt jelentené, hogy "Jahve gyűlölt" is kénytelenek volnának - éppen a 15. versben mondottak, az ott elhangzott feltételes ígéret szerint most már Izraelnek hizelegni.

/ וְעַתָּה /. Tehát Izrael egész jelenlegi helyzet - miatt 14-17 v v. a jelenlévő generációhoz vannak intézve - gyökeresen megváltoznék, amita zsoltáríró még azzal is jobban kiemeli, hogy "idejök" / בְּיָמָי /, azaz az az állapot, amelyben Jahve ígérete folytán az ő ellenségei jutnának most már "örökké" / עַד עַד / fog tartani. Más szóval: Izrael ellenségei ezután már mindig megalázott Izraelnek hizelegni kénytelen állapotba jutnának, ha a nép olyan lenne, amely halgat Istene szavára.

17. Ha a Mt. jelenlegi állapotában olvassuk akkor a / וְעַתָּה אֶתְתֶּנְכֶם csak azt jelentheti, hogy "és etette őket" vagy is Jahve etette, táplálta Izraelt a buza kövérevel és a sziklából származó mézzel. Ebben az esetben 12. és 13. versekben foglalt elbeszélést folytatná a zsoltáríró. Valószínűbb azonban, hogy az előző versben foglalt ígéretre, annak folytatására kell gondolni és וְעַתָּה אֶתְתֶּנְכֶם "etettém őket" kell olvasni. Már Honbigant és Wellhausen is így olvassák. Az וְעַתָּה אֶתְתֶּנְכֶם első személyű hifil-normája is ebbe az irányba mutat.

Jahve akarja őket ettetni és jóllakítani. Ha az

לֶחֶם és אֶרְבֵּי לֶחֶם lehet helyesen értelmezhető
 "szőlő" szó, akkor az אֶרְבֵּי לֶחֶם szó
 "szőlő" szóból származhat az אֶרְבֵּי לֶחֶם
 helyett a l. sz. is lehetséges: אֶרְבֵּי לֶחֶם - t olvas

הָאֵלֹהִים a b. sz. kövege, v. sz. is a
 b. sz. helyére, azaz a l. sz. 13:12 és 13:13-
 ban a szó az "szőlő" sz. 147:14-ben.

Azaz a b. sz. 13:12-13-án a szőlő-
 szót a l. sz. csodálatos helyére a szőlő sz. hely-
 vére, amikor a szőlő sz. helyére a szőlő sz.
 az "szőlő" sz. helyére a szőlő sz.

2. rész.

Tartalom: Azon itélkezék az istenek előtt

1. rész: A l. sz. 13:12-13-án a szőlő-
 szót a l. sz. csodálatos helyére a szőlő sz. hely-
 vére, amikor a szőlő sz. helyére a szőlő sz.
 az "szőlő" sz. helyére a szőlő sz.
 az "szőlő" sz. helyére a szőlő sz.
 az "szőlő" sz. helyére a szőlő sz.
 az "szőlő" sz. helyére a szőlő sz.

2. rész: Az 1. sz. verseket kivéve, az e-
 kesz szót a l. sz. helyére a szőlő sz. hely-
 vére, amikor a szőlő sz. helyére a szőlő sz.
 az "szőlő" sz. helyére a szőlő sz.
 az "szőlő" sz. helyére a szőlő sz.
 az "szőlő" sz. helyére a szőlő sz.
 az "szőlő" sz. helyére a szőlő sz.

zsoltár megértésével kapcsolatban nagyon fontos annak eldöntése, hogy kik az 58-
 ek akik ítélkeznek, bírászkodnak. Egyesek me-
 ghatják az istenszerű lények alatt megint az Isteneket értik, mások a poányok vagy Izsai fő-
 embereit értik alatta. Utóbbi feltevés valószínű
 pi. Abm, Kittel, Stead, Briggs úgy véli, hogy va-
 lójában Istenek I van szó akik bírói hatal-
 mat gyakorolnak az elnyomottak felett. Mi zsol-
 tárunk tartalmilag teljesen rokon az 58. zsol-
 taral, ahol a $\text{לְבָנֵי הַשָּׁמַיִם}$ -ről az istenek fiairól
 van szó. Itt pedig a בְּנֵי הָאֱלֹהִים /I.v./, az
 istenek gyülekezetéről. Itt emberekéről, akik mi-
 ilyen magas állásban lévő földi emberről az OT
 ban sohasem lehet feltételezni Deut. 32:8 Iax
 szövege szerint a magasságos az אֱלֹהִים , aki-
 ről a 6. versben is szó van, valamilyen megállapí-
 totta az egyes népek hatalmait a בְּנֵי הָאֱלֹהִים az isto-
 nek fiai száma szerint, az Izraelt saját magá-
 nak tartotta fenn. Csak az "istenek fiai" egy révi
 még az OT-ból is jól kimutatható mitológikus
 feltevés szerint tehát Jshve mellett állnak,
 mint való egyenlők, akik mindegy aradvartart-
 sít kezelik /Job. 1:6/ és ítélkezési joguk is van
 /Lán. 7:10/ Izrael soha nem vonta kétségbe ilyen
 népi istenek létezését /Gen. 3:8/ dehat közöztan
 vallotta azt, hogy Jshve ezek fölött álléppen
 ezért nem isteneknek, hanem csak istenek fia-
 nak hívja őket a zsolttárak 26. az ilyenek gyü-
 lekezetéről van szó nálunk is az I. versben,
 amit a Iax pontosan בְּנֵי הָאֱלֹהִים -val az. Vesz-
 sza. Nem em emberekéről van tehát szó, mert akkor
 a 7/b-ben foglalt ínyegetésnek Jshve részé-
 ről nem lenne értelme. Maradjunk meg tehát a
 mellett a feltevés mellett, amitunkól is való,
 hogy itt istenszerű lényekről, a poányok nem-

zetű istenfeiről van szó, akiket Istomnek
Joga van igazságtalan ítélkezéseik miatt
nem csak megkorbácsolni, hanem egyenesen el-
vetni és emberként az hasonló sorsra juttat-
va két évszázadot tartó földi büntetni
//b.//. Ilyen a s. 200-át kizáró zsoit-
tár szövetség értelmezése. Abon cord a
syr iordit s és földi föld is ang-
lokra gondol az D 2058 /s. v.// alatt,
az ang- lokat földi büntetni az egész
Cf. földi a nem lehet. Mások az lehet
két büntetni /s. 2 120-ki z. 20-10/ az
földi nem. Itt két a por any népek is-
tenről van szó, akik fölött azonban jah-
ve az ír.

Keletkezési idő: Keletben keleti kelet
kezésre a keletkezés idejére gondol, mi-
vel sok uralkodói van szó a zsoit abon,
az való keletkezés i sehol sincs szó benne.
Barnes azt hiszi, hogy az igazságtalan bi-
rő keletkezés nem keletkezési exilium utáni
keletkezésre mutat, mivel ilyenekről bar-
ei korra óta mindent szó lehet a zsoit-
rokban. Riggs az véli, hogy a zsoit a t.
in exilium idejéből lehet. Politzsch azt
hiszi, hogy azaz, David kort annak szer-
zésére ellen állt lehet keletkezés. Witt az-
nyen késői keletkezésnek tartja. Itzig
azonon késői keletkezésnek tartja és a tő
keletkezés, vagy a szelencia idejére gon-
dol. Kittel sem tart késői keletkezést tel-
jesen kizártnak. Barnes az tartja, hogy
a zsoit a utóiró verse keletkezési keletkezés
van. Akkor lehet késői keletkezés kell gon-
dolni. Wassermann a keletkezésből is in-
kább a igazságtalan itélkező keletke-
zésre lehet következtetni. Universalisti-
me von szemé, azt a s. v. lejez ki

szerinte. Azt hiszi, hogy Jahve trónra lépés ünnepéhez tartozik ez a zsoltár. Staerk úgy látja, hogy a zsoltárban a pogányok igája alóli meg szabadulás reménysége is ki van fejezve, bár ez nem fő motívum. Ez is késői keletkezésre enged következtetni. Valeton szerint az Izraelita mánotheizmusról, de az izraelita universalizmusról is szó van ebben a zsoltárban. Tehát késői keletkezést kell feltételeznünk. A véleményeket összefoglalva tehát exilium utáni keletkezést lehet a legvalószínűbbnek feltételezni.

1-4. vv. Jahve figyelmezteti az igazságtalanul itélkez^ő isteneket.

1. Az első két szó a cimirathoz tartozik. Új mondanivalónk róla nincs. Az első vers előbbi része azonban egy grandiózus jelenetet emel ki, ami különösen akkor tűnik igen jól szembe, ha figyelembe vesszük, hogy ez elohista zsoltár s így a zsoltár harmadik szavának valamikor לִישׁוֹן-nak kellett lennie. Ebben az esetben talán az a helyzet, hogy Jahve áll ott az לִישׁוֹן-ek az isten szerű lények gyűlekezetében és pedig az utolsó időkben, amikor Jahve majd megítéli ezeket a

לִישׁוֹן-eket az isten fiaikat. Az izraelita teológia ismer /isteneket/, és istenfiaikat. Ilyenekről van szó Zsolt. 29:1-ben; Zsolt. 8:6 is ebbe az irányba mutat. De hivatkozhatunk Kir 22:19, Zsolt. 89:6, Jób. 1 és 2 fejezetére, továbbá Jób 4:18; 15:15 és Ps. 6:6 /szeráfok/, továbbá Zsolt. 103:20-21 és 138:1 is figyelembe vehetők, ahol mind olyan istenszerű lényekről van szó, akik Jahve körül vannak a mennyekben. Deut 4:19 is idetartozik. A לִישׁוֹן, vagy

לִישׁוֹן tehát éppen nem ismeretlen lények

Az OT-ban. /ajószinlel- aréi mitológiai vo-
nások eltüntetésével áll összefüggésben, hogy
alig tudunk róluk valamit az OT-ban. Eredetükről
csak a sötétben tapogatózunk. Funkcióikról is
keveset tudunk. Hans Schmidt/Psalmen 1937, 53 1/
azt hiszi, hogy ledegredált isteneket kell alát-
tuk érteni és Deut. 32:8 LXX fordítására hivat-
kozik, amint már láttuk. Az a körülmény, hogy

𐤁𐤏𐤍𐤏 -nak vannak nevezve, már magában vi-
lágosan mutatja, hogy Jahvenak vannak alárendel-
ve. Az egész 1. vers szituációja ezt az aláren-
deltséget mutatja. Jahve nem csak ott áll / 𐤁𐤏𐤍𐤏 /
az istenek gyülekezetében, hanem joga van itél-
ni / 𐤁𐤏𐤍𐤏 / ket. Ezek az istenek tehát nyilván
az égben laknak és Jób 1:2 szerint egyenesen Ja-
ve udvartartásához tartoznak. Az 58 és a mi-
zsoltárunk szerint birói hatalmat is gyako-
rolnak a földön.

Az 𐤁𐤏𐤍𐤏 szó jelentéséről az OT. jogi vo-
natkozású szövegekben H. A. Brongers irt a Neder-
lands Theologisch Tijdschrift 1949 januári szá-
ma 321-325 lapjain.

𐤁𐤏𐤍𐤏 nem piol perfektum a 𐤁𐤏𐤍𐤏 odaáll,
előáll, iséből, hanem a 𐤁𐤏𐤍𐤏 asszimilációjával kép-
zett nifal perf. = odaállította magát, reflexiv
értelmű nifal.

2. A jelenet az első versben kibontakozott
Jahve megállt itélkezni az 𐤁𐤏𐤍𐤏 -ben, az
istenek gyülekezetében és a 𐤁𐤏𐤍𐤏 az is-
tenfiak közepette / 𐤁𐤏𐤍𐤏 /. mikor Kittel "got-
tesgemeinde"-vel fordítja az 𐤁𐤏𐤍𐤏 -t, akkor

teljesen ellopssítja és elhomályosítja az eredeti értelmet, ami nála érthető, mert az בִּי ill. az בְּיָדָי alatt ő csak félbirákat, tehát embereket akar érteni. Ez azonban ellentézik az egész zsoltár felfogásával és eredeti értelmével.

Jahve egyenesen egy kérdéssel vonja fel a felelősségre az isteneket. Azzal vádolja őket, hogy igazságtalanságot / בְּרָעָה / ítélnek és személyvállalók, mert a gonoszoknak kedveznek.

A $\text{אֵינִי מִשְׁפָּחָתְךָ יְהוָה$ nem azt jelenti, hogy a gonoszokra tekintettel lenni, hanem egyenesen faciam impiorum attolere, felemelni a gonoszok arcát pártjukra állani, kedvezni nekik, hogy ten-
nen horoazhassák fejüket.

3. Azokat a kötelességeket írja elő Jahve, amelyeket a biráskodásból kifolyólag köteleznék az igazságot szolgáló isteneket. Ez van részletezve ebben és a következő versben.

A בִּי nem a "pauper"/Kálvin/, most az az בְּיָדָי /4.v./hanem az alacsony sorban lévő aki önhibályán kívül jutott oda s akinek nincs védelmezője, Ezeket és a velük egysorban lévő "árvákat" / אֵרְבָּאִים /kellene védelmezniök az igazságszolgáltatás eredetileg Jahvétől kezükbe kapott Isteneknek. Maurer helyesen :temis"-t gyenge fordít. A בִּי azért van patachal írva, mert értelmileg époly szorosan hozzátartozik a בְּיָדָי -hoz, mint az בְּיָדָי és a בְּיָדָי egymáshoz.

וְיִשְׁכַּח שִׁכְחוֹתָם, inops /Kálvin/ a וְיִשְׁכַּח pedig, amelyet eredetileg שִׁכְחוֹתָםnak kelle-
ne írni, szintén nélkülözött egenus-t /Kál-
vin/ jelent.

וְיִשְׁכַּח a פְּרִיץ ige hívil imperati-
vusa, amelynek itt deklarativ értelmet kel-
adni. Tehát az isteneknek az lenne a köte-
lességük, hogy a szükölködőket és a nél-
külözőket, egyszóval a nyomorultakat illet-
ve azok ügyét nyilvánítsák igazságosnak.

4. Folytatódik a negatív megállapítá-
sa az istenek mulasztásának. Mert nekik az
lenne a kötelességük, hogy mentsek meg
/ וְיִשְׁכַּח / az alacsony sorsban lévőket, az ön-
hibálynkon kívül odakerülteket és a szegé-
nyeket / וְיִשְׁכַּח /. Huzzák ki őket / וְיִשְׁכַּח / a
gonoszok kezéből. Az előbbiek tehát már
ténylegesen bajba kerültek, mert Jahve más
képp nem szólítaná fel őket, hogy huzzák
ki őket a nyomorultságból. A וְיִשְׁכַּח, וְיִשְׁכַּח,

וְיִשְׁכַּח, וְיִשְׁכַּח, és az וְיִשְׁכַּח azok a kate-
góriái a Jahve népének akik sorsának fel-
karolásának Esaiás kora óta állandóan fi-
gyelmeztetik a próféták a hatalom tényleges
gyakorlóiit.

5-7 vv. Az ítélettel megbizott is-
tenek értelmetlenül és gonoszul viselked-
nek es halál lesz az osztályrészük.

5. A וְיִשְׁכַּח és a וְיִשְׁכַּח -
nak tkp. nincs alanya a héber szövegben,
de éppen ezzel van kifejezve az, hogy tel-

jességgel nem feleltek meg az istenek a Jahve által beléjük helyezett bizalomnak, nem értették meg, nem fogták fel hivatásukban rejő kötelességeiket és értelmetlenül ráeszmélés, tudás nélkül viselkedtek.

וַיִּשְׁכַּח אֱלֹהִים אֶת-בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר-עָשָׂה אִתָּם, sötétségben jártak, tudniillik az istenek a saját lelkük sötétiségében és elhatározásaiban. Nem Jahve iránti tására és akaratára figyeltek, hanem önkényesen jártak el. A "sötétség" büntetés rajtuk a Jahvétől az ő világosságától való tudatos elfordulás miatt. A וַיִּשְׁכַּח hitpaeljében benne van a mediális cselekvés kifejezése, hogy az ön magukra nézve és önkényesen történik. Szándékos ellenszegülés van bennük kifejezve. Esztelen és szándékos engedetlenségük következtében

וַיִּשְׁכַּח אֱלֹהִים אֶת-בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר-עָשָׂה אִתָּם - megrendültek a föld minden fundamentumai, vagyis azok, amelyeket Jahve a teremtéskor mint erkölcsi és fizikai fundamentumokat rendelt valaha a földön. Itt is egy mithológikus & eschatológikus képről van szó amilyenre a 75. zsoltárnál kell gondolnunk.

6. Az וַיִּשְׁכַּח אֱלֹהִים אֶת-בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר-עָשָׂה אִתָּם -t nem úgy kell fordítani hogy "én /valamikor/ azt mondtam" mert az OT.-ban sehol sincs olyan kijelentés, amely állítólag azt mondaná, hogy Jahve tényleges istenneknek jelentette ki azokat akikről itt szó van Hanem inkább az וַיִּשְׁכַּח ige "gondolni, vélni" árnyalatára kell gondolni. A vers értelme tehát az volna, hogy Jahve az istenek általa kezükbe adott hatalmánál fogva - itt első sorban az ítélkezés képességéről van szó - Jahve-zt hitte, hogy az istenek tényleg élni tudnak és pedig helyesen

Jahve által beléjük helyezett bizalomnak, de most Jahve kénytelen belátni, hogy nem felelnek meg az beléjük helyezett bizalomnak, hanem hamisan és engedetlenül, önkényesen használt hatalmuknál fogva az istenek megincovatták a régi világrend alapjait, amiért megérdemlik majd a hetedik versben kilátásba helyezett büntetésüket. A versből éppenséggel nem az látszik, mi ha Jahve mindentudását vonná kétségbe a zsoltáríró, mintha arról lenne szó, hogy Jave csalódott az istenekben. Nem, az istenek visszaéltek a Jahve által nekik adott hatalommal, gonoszul használták fel azt önkényesen, saját akaraik szerint. Tehát valójában fellázadtak Jahve ellen, mert alárendelt állapotukról szándékosan megfeledkezve Jahve ellenségeivé lettek, holott előbb még azt gondolta, hogy az istenek tényleg úgy fognak cselekedni, ahogy istenekhez illik, és azt fogják tenni, ami a harmadik és negyedik versben kötelességük lett volna. Jahve valamennyit בְּרֵי יְלֵיָו -nak és בְּרֵי יְלֵיָו -nak, Magasságos fiainak és isteneknek tekintette, de saját hibájuk folytán tették önmagukat méltatlanokká az istenek rangjára.

7. Következik az ítélet Jahve szájából az istenek ellen amely egy erőss יָדָה -val van bevezetve. Az isteneknek meg kell halniuk, ami egyben bizonyíték is amellett, hogy ebben a zsoltárban kezdettől fogva tényleg "istenekről" van szó, mert ha embereket kellett volna értenünk magas állást betöltő hivatalnokokat, bírákat, vagy éppen királyokat is: akkor semmi sanciója, de értelme sem lenne annak, hogy Jahve itt a halált helyezi kilátásba az engedetlenkedőknek, mert mint emberek ugy is meghaltak volna. Nem, itt az isteneknek az embérsorsban kell osztozniuk, mint embereknek kell meghalni / $\text{וְיָדָהּ בְּיָדָהּ}$ mint emberek holtak meg / és épp úgy fognak ölésni / וְיָדָהּ / mint bármelyik előkelő ember, aki ha a וְיָדָהּ -hoz, a

fejedelemekhez, főemberekhez tartoznék is ak
kor is csak ember és ember sorsra fog jutni
azaz: meg fog halni. Ez a büntetése az enge
detlen isteneknek. az ó kori mitológiában
különböztetve éppen nem szokati gondolat az,
hogy az isteneknek meg kell egyszer halniuk
Itt saját engedetlenségük és gonoszságuk i
déli ezt elő.

8.v. Befejezés: Isten legyen az egész föld bírója.

8. Imaszrű felsőhajtás ez aminővel a
zsoltároknak többször találkozunk mint be
fejezéssel., pl. 53:7. A zsoltáriró mint
egy azt akarja mondani, hogy az igazságtal
lanni ítélő istenek helyett maga Jahve ve
gye át a bíráskodást az egész földön. Ez
jog szerint is őt illeti, mert az ő

יְהוָה-ja birtoka minden pogány nép. A po
gányokról talán éppen azért van szó mert
az előbb említett "istenek" és a pogányné
pek istenei voltak, mert hiszen Izrael: Jah
vée. Most az övéi lesznek a pogány népek
is. Universalistikus gondolat, amely bizto
san a zsoltár késői keletkezésére mutat, a
mint már említettük.

Megemlíthetjük még, hogy Pérennes, aki
Pannierre hivatkozik a יְהוָה helyett

יְהוָה-t, tehát haereditaberis helyett:
dominaberis-t akar olv-asni. Wutz is megem
líthetők tartja értelmi szempontból azt
a korrekturát. De hozzátehetjük, hogy szö
veg módosításra nincs ok, mert a MT. kifog
ástalan értelmet ad és a LXX is megtartja
ha יְהוָה-igét, ha יְהוָה-t, hírt, olvas
is a יְהוָה a gal helyett.

Végül említsük még meg, hogy Jézus Ján. 10:34-ben idézi a mi zsoltárunk hatodik versét. Nemszerint arra gondolnak a magyarázók, hogy amikor Jézus ezt a verset idézi, akkor hallgatóira gondol, s az ellentét hallgatóira és Jézusra vonatkozik, hogyt.i. Jézus a hallgatóit érti a "ti" alatt, de ez nem helyes. Mert az ellentét a 35. versben lévő "akikhez az Isten beszéde lén" és a 36. vers akit az Atya megszentel és elküldött" között van. Az utóbbi biztosan Jézus maga. Az előbbieken azonban maguk az "istenek", akiket az írás is így nevez, s akik istenszerű lények, "akikhez az Isten szava lén" Jézus itt nem hallgatóira gondol, hanem az istenszerű lényekre, akiknél azonban Ő magassabban áll, mert Ő azt mondhatja magáról velük szemben, hogy " az Isten Fia vagyok". A szent írásból érvel maga mellett, hogy Ő tényleg "Istennek Fia" /36 v./.

11.107-1966